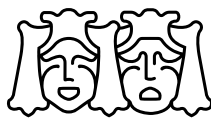

Pisuhänd 2

VANEMUINE

teatri peatoetaja

153. hooaeg

Pisuhänd 2

TIIT PALU KOMÖÖDIA KAHES OSAS
EDUARD VILDE „PISUHÄNNA“ MOTIIVIDEL

LAVASTAJA JA MUUSIKALINE KUJUNDAJA TIIT PALU
KUNSTNIK MAARJA MEERU
VALGUSKUNSTNIK ANDRES SARV
INSPITSIENT MEELIS HANSING

TÄNAME LAVASTUSE KOOSTÖÖPARTNEREID

kaubamaja

TARMEKO

ESIETENDUS 1. APRILLIL 2023 VANEMUISE SUURES MAJAS

A man in a dark suit is walking on a staircase in a dimly lit room. The lighting is warm and focused on the man, creating a dramatic atmosphere. The staircase has a curved wooden handrail and metal balusters. The background shows a wall with a door or window frame.

Osades

August Vestmann **HANNES KALJUJÄRV**

Matilde Sander, tema vanem tütar **KÄRT TAMMJÄRV**

Ludvig Sander, ehitusinsener, abielus Matildega **KAROL KUNTSEL**

Laura Piibelet, Vestmanni noorem tütar **MAARJA JOHANNA MÄGI**

Tiit Piibelet, kirjanik, abielus Lauraga **KEN RÜÜTEL**

Liina, Vestmanni majapidajanna **KÜLLIKI SALDRE**

Vilde 2

„Pisuhänna“ lugu ja tegelased on ajatud, nad on meie meeles ja keeles hästi sees. Küllap nad on sealt ka pärit, ja see teeb neist tüviolukorrad ja -tüübid, kelle taha saame end asetada ja kelleks elus kohata vaid eksemplare määrata. Siit oli hea „Pisuhänd 2-ga“ edasi minna.

Kirjutasin näidendi, milles on tuttavad tegelased, kelle elud ja tahtmised jätkuvad sealt, kus eesriided on need tuhandeid kordi läbi lõiganud. Eduard Vilde „Pisuhänd“ on mängituimaid Eesti näidendeid, mille televersioon on kõigil eredalt silme ees.

Vilde „Pisuhänna“ tegevuspaigaks on Vestmanni suvemaja, kus soojemal aastaajal perega elati ja kust käidi linnas asju ajamas. Kui selle peaks kuhugi paigutama, siis võis see asuda näiteks Nõmmel, kus sel ajal olid jõukate tallinlaste avarad elamised ja kust pääses hõlpsasti rongiga linna. „Pisuhänd 2“ tegevuspaigaks on samuti Vestmanni suvemaja, mis võib paikneda ka näiteks Tartu suhtes Elvas.

„Pisuhänna“ tegevus areneb mitme kuu jooksul: käsikiri jõuab ka raamatuna ilmuda ja auhinna pälvida. „Pisuhänd 2“ algab hommikuga ja lõppeb sama päeva õhtul.

Mõlemas on samad tegelased, näidendite tegevuseaja vahe on pool aastat, ehk järgmine suvi alates „Pisuhänna“ suvest. Moodsa elu sugemeid ja vidinaid me sisse ei toonud, seega võib tegevusajaks olla sama hästi nii Vilde aeg kui tänapäev.

„Pisuhännas“ on kuus tegelast. Kõige vähem tuntud on neist majapidajanna Liina. Samuti saame üsna vähe teada Laura ja Matilde kohta. Esimene näeb kehvasti ja lonkab, teine käib linnas ostlemas. Seevastu on meestel palju tegemist äris ja seltskonnaelus.

„Pisuhänd 2“ kirjutades seadsin üheks peamiseks eesmärgiks saada rohkem teada Laura, Matilde ja Liina kohta. Kirjutasin neile omavahelised stseenid, mida Vildel pole. Kui kaks inimest räägivad kahekesi omavahel, siis on see hoopis midagi muud kui vahetada üksikuid sõnu teiste juuresolekul.

Loomulikult vääriks iga tegelane oma erilist lugu, sest teadagi on igaüks meist oma elu peategelane. Siiski tuli mahtuda kahe vaatuse sisse ning järgida peallini, mis jätkab „Pisuhänna“ intriigi. „Pisuhännas“ ja „Pisuhänd 2-s“ on sama palju sõnu, umbes 14 000.

Uurisin Vilde sõna- ja kujundistiili ning toonast teatrit, lugesin kirjandus-
teadlaste uurimusi Vilde ja tema vaadete kohta. Vilde klaaris oma näiden-
dite abiga ikka isiklikke asju. Teater oli võimas avaliku arvamuse mõjutaja,
sest tõi rahva kokku. Siis ei olnud veel telereid, raadioid, mobiile ega inter-
netti. Teater oli oluline kohtumispaik ja sõnalevitaja.

Selles loos on ainsa uue nimena juttu Voldemar Ilvesest. See nimi on
võetud Vilde näidendist „Side“, kus raamatukaupmeestest isa ja poeg
Ilves peavad sõda elu ja surma peale. Selles nimes on samasugust väge
kui August Vestmanni omas.

Soovin tänada näitlejaid, kes väljakutse vastu võtsid ning oma peale-
hakkamise ja ande mängu sisse panid.

Saime lähemale Eduard Vildele, kes oli eeskätt ergas ja tähelepanelik
vaatleja, sest oskas eristada kõige olulisema ja sellest teravaid ja lust-
likke lugusid rääkida.

Kirjandus elab, elab teater, elavad inimesed!

Lugupidamisega

Tiit Palu, dramaturg ja lavastaja

Tiit Paalu, Hannes Kaljujärv, Karol Kuntsel

Küllki Saldre

Ken Rüütel

Eduard Vilde

eluloo daatumid

1865 Sündis Simuna kihelkonnas Pudivere mõisateenijate perekonnas

1875 Õpingud Pastor Lutheri Poeglaste Vaestekoolis

1878–1882 Õpingud Tallinnas Saksa Kreiskoolis

1883–1886 Töö ajalehe Virulane toimetuses, esimesed krimi- ja naljajutud

1887–1888 Postimehe toimetaja

1891 Abiellumine Berliinis Antonie Gronauga. Ilmuvad esimesed naljajuttude kogumikud

1892 Naasmine kodumaale, elab Tallinnas ja Tartus

1896 Ilmub romaan „Külmale maale“, kolimine Moskvasse

1900 Reis Pariisi maailmanäitusele Eesti Postimehe reporterina

1902 Ilmub romaan „Mahtra sõda“

1903 Ilmub romaan „Kui Anija mehed Tallinnas käisid“

1904 Töö ajalehe Uudised toimetuses. Reis Krimmi ja Kaukaasiasse, et koguda ainest romaani „Prohvet Maltsvet“ kirjutamiseks

1905 Ajalehes Uudised ilmub teade Vilde ja Linda Jürmanni notariaalselt kinnitatud abiellumise kohta, sisuliselt oli seaduse silmis tegemist vabaabieluga

1906–1911 Eesti Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Ühisuse tegevuses osalemise tõttu on perekond sunnitud emigreeruma. Elu Kopenhaagenis Münchenis, Nürnbergis, Stuttgardis, Viinis, New Yorgis. Valmivad romaan „Prohvet Maltsvet“ ja mitmed satiirilised jutustused. Pikemaks peatuspaigaks saab Kopenhaagen

1912 Ilmub näidend „Tabamata ime“, mis esietendub Estonias aasta hiljem

1913 Trükis ilmub „Pisuhänd“

1914 „Pisuhänd“ esietendub suure menuga Estonias

1916 Ilmub romaan „Mäeküla piimamees“

1915 Eestis tähistatakse laialdaselt Vilde 50. sünnipäeva

1917 Linda ja Eduard Vilde pidulik naasmine Eestisse. Auõhtu Estonia kontserdisaalis. Estonias esietendub näidend „Side“

1918 Vilde tervitab Eesti Vabariigi väljakuulutamist artiklis „Kui see valitsus langes“. Töö Estonia teatri dramaturgina

1919 Töö Eesti ajakirjandusbüroo Estur juhatajana Kopenhaagenis

1920 Eesti Välisministeerium määrab Vilde Berliini Eesti ametlikuks esindajaks

1921–1923 „Kogutud teoste“ redigeerimine ja ilmuma hakkamine

1925 Vilde 60. sünnipäeva suurejooneline tähistamine

1927 Kolimine valitsuse poolt pakutud korterisse Kadriorus (alates 1946. aastast Eduard Vilde majamuuseum)

1929 Vilde saab Tartu Ülikooli audotoriks filosoofia alal

1933 Surm

Vähe tegelasi, lihtne stsenerii ja nali ehk Vilde ja Vanemuine

Eduard Vilde – eesti kirjanduse vääramatu klassik, ajakirjanik, diplomaat ja maailmamees, kes pendeldas oma elu jooksul mitmete maailma metropolide vahel – on tihedalt seotud ka Vanemuise teatri kujunemislooga. Erinevalt paljudest teistest sulemeestest, kelle suhe ühe või teise teatriga on piirdunud kirjanduslike tekstide lavalise tõlgendamisega, on Vilde rollid Vanemuise teatri kontekstis olnud tuntuvalt mitmeplaaniisemad, hõlmates nii autori kui kriitiku, aga ka näitleja kutsealasid.

Vilde ja Vanemuise koostöö algus viib tagasi eestikeelse teatri nn eelkutselisse aega, mil Jaama tänaval tegutsenud Vanemuise seltsi näitemänguharrastus oli näitejuht August Wiera juhtimisel muutunud regulaarsemaks. Muu olulise hulgas jõudis Vanemuise seltsis 1888. aastal esimest korda eesti keeles lavale William Shakespeare´i looming, näidend „Venedigu linna kaupmees“, tänapäeval tuntud kui „Veneetsia kaupmees“. Lavastuse näitetrupist leiame osalisena kellegi Richard Leidenau, kes lühikese perioodi vältel on Vanemuise lavastustes osalenud „kangelaste, armastajate ja iseloomu osades“. Tollal tavaline varjunimede pruuk peitis enda taga tulevast kirjandusklassikust Vildet, keda juba Tallinna Kreiskooli õpilasena oli Tallinna Saksa teatris saadud elamuste kaudu tabanud tõeline teatrivaimustus. Noor teatrihuviline tegi katse ka ise saksa teatri laval õnne proovida. „*Aga juba mõne aja pärast pöörasin laudadest ja lõuendist maailmale selja, märgates, et mul kõigi hiilgavate näitlejaomaduste juures üks ometi puudub, nimelt anne,*“ on kirjanik hiljem oma mälestustes enesekriitiliselt tunnistanud.

Hoopis edukamaks osutub Vilde karjäär teatriarvustajana, õieti annabki tema kirjutistes avalduv nooruslik nõudlikkus eesti kunstiteatri sünniks (mitukümmend aastat enne kutselise teatri sündi!) põhjust lugeda Vildet esimeseks professionaalseks eesti teatrikriitikuks. Samuti võib Vildet pidada esimeseks teatri juurde palgalise dramaturgina (mitte näitekirjanikuna) tööle võetud isikuks. Tõsi, tema karjäär Estonia dramaturgina 1918. aastal vältas seoses välisteenistusse kutsumisega vähem kui aasta.

Näitekirjanduse poole sõandas Vilde pöörduda juba viiekümneaastase mehe ja küpse kirjanikuna, kes oli jõudnud maailmas ringi rännata ja oma aja moodsamat teatrit vaadata. Kõik kolm Vilde näidendit valmisid pagulasaastatel Kopenhaagenis. Muidugi jõudsid nad kõik peatselt pärast esmalavastusi Estonias ka Vanemuise lavale, ehkki mitte päris valutult. Kummalisel kombel ei tajunud eesti kutselise teatri looja ja Vanemuise juht Karl Menning, muidu nii peene kunstimaitsesega teatrimees, Vilde „Tabamata ime“ ja „Pisuhänna“ väärtusi. Eriti raske on praegu mõista Menningu üleolevat hinnangut „Pisuhänna“ aadressil: mitte lustmäng, vaid tühipaljas jant! „*Naine nõuab edevuse pärast, et mees luuletajaks hakkaks ja mees päästab enese selle läbi, et sõbra*

raamatu oma nime all ilmutada laseb – see on ometi ainult jandis võimalik, mitte lustmängus.“

Nii korjab Vilde esimeste näidendite au hoopis Estonia teater, kus „Pisuhännas“ (1914) löiksid Vestmanni ja Piibelehena loobereid tollased esimese numbri lavatähed Paul Pinna (mängis seda osa ka 1927, 1931 ja 1938), Theodor Altermann ja Erna Villmer. Samuti oli aasta varem Tartus Menningu poolt lavastatud „Tabamata ime“ jäänud Estonia karikeeritud seltskonnategelastega kõmu tekitanud lavastuse varju, milles peaosalisena hiilgas taas Theodor Altermann. Mõned kuud Estonia esmalavastusest hiljem publiku ette jõudnud Vanemuise „Pisuhännast“ on jäänud sõelale eeskätt Leopold Hanseni lüüriline Piibeleht, kes seda rolli mängis ka mitmetes hilisemates versioonides.

Siinkohal tuleb ära rääkida ka „Pisuhänna“ valmimise lugu, mis lubab arvata, et oma algses idees oli tegu kõigest pisikesest torkamissooviga Eesti Kirjanduse Seltsi aastaauhindade komisjoni suunas. Nimelt oli 1912. aasta ilukirjanduse auhindamisel antud esimene preemia August Kitzbergi „Libahundile“ ning satiiriline „Tabamata ime“ tähelepanuta jäetud, Vildele määrati küll väike toetussumma, mille aga kirjanik solvunult tagasi lükkas. Kirjastuse Maa juhataja Eduard Virgo on teinud Vildele ühes kirjas ettepaneku luua kirjandushindajate pilkeks lühike jant pealkirjaga „Imemata taba“. Ent Vilde ambitsioon uue näidendiga oli siiski laiem kui vaid päevakajaline „solvumisteos“: „*Mul liiguvad ainekiukesed ühe satiirilise naljamängu jaoks eesti intelligentsist küll peas, ning kirjanduslik ja ajakirjanduslik ilm seisaks selles esimesel õrrel. Aga ma ei tihkaks mitte ühepäeva-kärbest luua!*“ Keset kirjutamistuhinat andis Vilde oma kirjastajale teada: „*Nüüd...kirjutatan Teile näitemängu, kuid niisuguse, mida igal pool võib etendada: vähe tegelasi, lihtne stsenerii ja nali. Minu tükk on kolmevaatuseline komöödie, satiiriliste juttidega, intelligentsi õhkkonnast, nimega „Pisuhänd“.*“ Kui teos 1913. aastal trükituna ilmvalgust nägi, leiti siit esmalt ikkagi kibedat pilget ja satiiri, oletati ka mitmeid prototüüpe, näidendi pealkirjagi andis lugeda „Libahundi“ paroodiana. Ent Estonia värvikate karakterite ja hooga intriigiga lavastuse suurmenu koos kiiresti rahva sekka läinud (ja tänaseni seal püsivate!) lendfraasidega tõstsid „Pisuhänna“ palju laiemale pinnasele kui autori arveteõindamine oma konkurentidega. „*Peategelased Vestman ja Piibeleht on kõige oma näiva erandlikkuse juures ometi nii tüüpilised kujud, et siirdusid kirjandusest nagu tõelised inimesed igapäevasesse ellu,*“ on kirjutanud Friedebert Tuglas. Vilde looming oma murrete ja uudissõnadega on üldse olnud ammendumatu uurimisala eesti keeleteadlastele, nii põhineb ka suur osa „Pisuhänna“ mõjust Piibelehe iseäralikul (pool)murdelisel keelepruugil. Näidendi esmatrükis lisas autor koguni murdekeelest eemal seisva näitleja rahustamiseks eraldi märkuse: „*Et Piibeleht mitte murret ei kõnele, vaid ainult Tartu-Wõru murdega segatud kirja-keelt, siis võib Tallinnamaa näitleja, kes murdega hästi toime ei saa, murdelist ollust oma keeles veelgi vähendada, kuna paikades, kus muid murdeid kõneldakse, Tartu-Wõru idiomi asemele ka kohalikku võib võtta.*“

„Pisuhänd“ Vanemuises 1914

„Pisuhänd“ Vanemuises 1994

Kiiresti üle Eesti kutse- ja maalavade kulgenud „Pisuhänna“ vaimustus ja mängutraditsioon ületas peagi ka kodumaa piirid, juba 1915. aastal mängis seda näidendit mitu Soome teatrit, teiste hulgas ka Soome Rahvusteater. Eriline võidukäik ootas „Pisuhända“ maailmas aga pärast teist maailmasõda, mil näidendi töid lavale mitmed Nõukogude Liidu vabariikide (kokku enam kui poolsada lavastust), aga ka paljude sotsialismileeri kuuluvate riikide teatrid. Võib üsna kindlalt väita, et kui lugeda kokku kõik „Pisuhänna“ lavastused eri riikides ning profi- ja taiduluslavadel, saaksime neid vähemasti paarisaja ringis, mis lubab meil Vilde komöödiat pidada üheks Eesti kõikide aegade mängituimaks näidendiks.

Märkimist vajab, et nõukogude süsteemi tingimustes vajatakse „Pisuhänna“ tõlgendamisel mõneti uut lähenemist. Oli ju seni Vilde komöödiat loetud ja vaadatud eeskätt muheda lustmänguna, milles nupukas võllarook (mille tuntumad eeskujud maailmakirjandusest on näiteks Figaro või Scapin) endast kõrgemal positsioonil oleval tümikal osavalt naha üle kõrvade tõmbab. Seni täiesti ebaolulisena tundunud asjaolu, et „positiivne kangelane“ Tiit Piibelegt oma romaani võõra nime all avaldamiseks maha müües sai kaasosaliseks suurejoonelises kuriteos, hakkas korraga selgelt välja paistma. Nõukogude ühiskonnas, kus näidendis sageli kõlav sõna „äri“ sai ühemõtteliselt põlastava alatooniga, muutus kogu „Pisuhänna“ tegelaskond äkki südametunnistusega sahkerdajate grupipildiks: Vestmann kui „tüüpiline kapitalist“, Sander „kui kodanluse manduva põlvkonna esindaja“ ja Piibelegt „kui kapitalisti ja kodanlust ületrumpav hai“. Tol ajal teatrikriitikkasse imbutunud resoluutne toon sätestas, et ka autori kavatsustes pole püüdu oma peategelast idealiseerida: „*Kuid Vilde ei võinud ega tahtnud Piibelegte õigustada. Ta teadis, et Vestmani tänavasse ümber kolides lakkab Piibelegt olemast aus kirjanik, muutub selle tänavaga elanikuks ja võtab varem või hiljem üle tema põliselaniku usu ning moraali.*“

Järgnevate aastate jooksul selline tõlgendus mõnevõrra mahenes. Kui Pärnu teater 1976. aastal „Pisuhänna“ pärast pikemat vaheaega lavale tõi, nähti selles eeskätt Arne Üksküla mängitud Piibelegi kui loome- ja vaimumaailma esindaja veenvat pealejäämist perekond Vestmanni karjäärihuvidele. Järgmine „Pisuhänna“ lavastus, 1981. aasta televersioon (lavastaja Ago-Endrik Kerge), milles Üksküla ise Vestmanni rollis, vastasmängijateks Urmas Kibuspuu Piibelegt ja Jüri Krjukovi Sander, pöördus oma avameelse retrostiiliga tagasi „vanadesse headesse“ näitlejateatri aegadesse, kus mängu võlu püsis peamiselt vastupandamatult värvikatel lavakarakteritel.

Vanemuise repertuaaris läinud sajandi esimesel poolel pea „kohustuslikuna“ püsinud „Pisuhänd“ (mängiti aastatel 1914, 1923, 1929, 1934, 1945) on sajandi teisel poolel uuesti tagasi, ent mitte päris oma algsel kujul. 1968. aastal esietendus Boriss Kõrveri „Mees pisuhännaga“, üks esimesi omamaiseid katsetusi kodustada võõrapärast *musical*’i žanri, võttes aluseks koduse klassika (libreto autor Ardi Liives). Oodatud menulavastust sellest siiski ei kujunenud, pigem leiti, et tegu on „muusikaga lahjaks tembitud“ väärt-dramaturgia ärakasutamiseks.

Veelgi omapärasema tõlgendusega pakkus päris sajandi lõpul, 1994. aastal, kõneainet Merle Karusoo koguni kaheks eri lavastuseks jagunenud „Pisuhänna“ versioon: ühel öhtul mängiti Vanemuise väikse maja laval „klassikalist“ Vildet, teisel aga kaasaega toodud varianti „Second händ“, kus tegelaste soorollid olid ümber pööratud (näiteks vanast Vestmannist sai edukas äridaam Estman jne). Karusoole omaselt oli ettevõtmise eesmärk kaugelt laiem lihtsalt paroodiast ja naljategemisest. Hoogsalt kapitalismi astuv Eesti ühiskond kergitas taas päevakorra äritegemise eetilise poole: kas turumajanduslik riigimudel, kus müüdavaks ja ostetavaks on muutunud ka kunstiline looming, ideaalid ja riigid („Second hanna“ finaalis terendas Eestile tulevik muutuda kogu Euroopa hiigelprügilaks), on ikka seesama ideaal, kuhu sovjetiajastust pääsenud eestlane nii hirmsasti on püüelnud?

Ülevaadet Vilde ja Vanemuise suhetest kokku tõmbama hakates tuleb mainida, et Vilde looming „laotub“ üle Vanemuise ajaloo vägagi sujuvalt, neid jagub igasse kümnendisse ja mitmesse žanriraamistustesse. Lisaks „Pisuhänna“ tõlgendustele on Vanemuises kolm korda (1913, 1952, 2011) tehtud „Tabamata imet“, aga lavaline vaste on leitud ka romaanidele „Mäeküla piimamees“ (1934) ja „Raudsed käed“ (1952). Vilde naljajuttudest on olnud suhteliselt äsja (2004) publiku ees „Vigased pruudid“, mille põhjal on varasemalt valminud Gustav Ernesaksa koomiline ooper „Kosilased Mulgimaalt“ (1960), Vilde novellide alusel on loodud veel Harri Otsa lühiooperid „Paula pulm“ ja Tooma tohter“ (1967).

Enesekriitiliselt tuleb osutada siiski ka mõnele Vanemuise auvõlale klassik Vilde ees. Nii näiteks on Vilde rikkalikust pärandist seni täiesti puutumata Vanemuise balleti- ja tantsuteater. Teine suur lünk puudutab Vilde viimast näidendit, „Tabamata ime“ ja „Pisuhänna“ varju jäänud „Sidet“ (1917), mis Vanemuises veel sootuks lavale toomata. Aga küllap jõuab veel.

Sven Karja

Felix Randeli karikatuur Eduard Vildest [1929]

Nüüdisaja vaimuolu signatuur on **kõmunälg**. Kõigis maades elab suur osa ajakirjandust ainuüksi sellest nälgast. Enne seda ei olnud. Algpärandite **esietendusteks** koguneb meil teater täis, kuid kas teose **enda** pärast? Ei, vaid 75 protsendi võrra selle kõmupärase teatraalsuse pärast, mis on ühenduses esietendusega: autor hõigutakse lavale – kuidas ta välja näeb? Mis näo ta teeb? Kas oskab teine ka ilusasti kummardada? Mihukest kuube ta kannab? Kas talle annetatakse ka lilli? Jne... Romaan, mida peab rohkesti ostetama või raamatukogudest laenatama, ei tohi olla ilma mingisugusest sensatsioonilõhnast. Teda on kas taevani ülistatud või maani maha laidetud, või tema tegelastel on elavaid ja tuntud modelle, või tema autorist teatakse midagi pikantset – ükskõik, säherdune raamat kõlbab lugeda! /---/

Masside maitse halveneb edasi, kuni tuleb suur **tüdimus, küllastus, tülgastus** kõigest sellest tühjast, öönsast mitteremadist. Siis algab renessans – ükskõik millal.

Eduard Vilde, „Kas halveneb kirjanduslik maitse?“, 1929

Kõiges /---/ on Vilde arenenud: teoste sisu, kirjutusviisi, stiili, maitse ning ilmavaate poolest; ta on noortega nooreks saanud ja viiekümne-aastasena kahekümneviie-aastastest ette jõudnud, kuid enda salajase-mat noorusunistust /---/ pole ta suutnud mätta ega unustada, truuks jäädes enda esik-armastusele: romantikale. Kui too esik-armastus enam muus milleski ei tohi väljenduda, siis naist kujutades ei lase see ennast iial täitsa salata: Vilde armsamad naiskujud, ta naiskangelased ning igatsusepeegeldajad jäävad romantilisteks otsani; oleks enesesalgamine, kui nad selleks ei jääks.

Marta Sillaots, „Eduard Vilde naistüübid“, 1925

Tuntud lugudest uute versioonide kirjutamine on maailmakirjanduses olnud tavapärane praktika juba ammustel aegadel. Lugematute kirjandusteoste aluseks on folkloorsed süžeed, antiikmüüdid ja sakraaltekstid. Läänud sajandi teisel poolel tekkis intertekstuaalsuse mõiste, mis hõlmab endas varasema teksti(osade) kasutamist uue teksti loomisel, näiteks tsiteerimise, vihjamise, parodeerimise vmt kaudu. Ühel hetkel hakkas kultuuriteoretikutele tunduma, et kõik valmivad kunstiteosed on sedavõrd erinevatest tsitaatidest täidetud, et originaalloomingust polegi enam mõtet rääkida. „Kõik raamatud kõnelevad teistest raamatutest,“ on öelnud itaalia kirjanik ja kultuurisemiootik Umberto Eco.

Omaette suunana hakkas kõigi uusversioonide, töötluste, teisendite ja ülekirjutuste seas levima võtte, kus autor jätkas juba olemasoleva teose sündmustikku samade tegelastega, mõnel juhul sedavõrd osavalt eelmise autori stiili järele aimates, et mõnigi lugeja oli veendunud, et tegu ongi algse autori „kadunuks“ arvatud käsikirja avastamisega. Eesti kirjandusloost meenub ju kohemaid poleemika Oskar Lutsu „Talve“ autorluse ümber.

Dramaturgias proovisid esmalt seda võtet paljud prantsuse autorid (Jean Cocteau, Jean Giraudoux, Jean Anouilh), kes arendasid edasi antiikmütoloogia süžeesid, transpioneerides need kaasaega. Uuemal ajal on järellugusid kirjutatud paljudele maailmadramaturgia kullafondi teostele, nii on ka Eestis toodud lavale tekste, kus näeme Ibseni „Nukumaja“ või Tšehhovi „Kolme õe“ tegelaste elukäiku mõned aastad hiljem. Ühe originaalsema näitena olgu siinkohal mainitud jaapani dramaturgi Minoru Betsuyaku 2007. aastal valminud versioon Samuel Becketti kuulsast näidendist „Godot´d oodates“, milles Godot tõesti ka saabub.

Nähtusel on aga ka teine, pigem massikultuurile omane pool. Nimelt avastasid kirjastajad, et paljude lugejate suur unistus – taas kohtuda mõne armsaks saanud raamatukangelasega – on täiesti teoks tehtav, kui tuntud tegelased juba uue autori käe läbi paberil uuesti „ellu äratada“. Üks suuremaid edulugusid selles vallas on näiteks Alexandra Ripley romaan „Scarlett“ (1991), järjelugu Margaret Mitchelli menuromaanile „Tuulest viidud“ (1936).

Eesti keeles kirjutatud nn jätkunäidendid võib jagada kahte rühma. 1960ndatel valminud tekstid tuginesid valdavalt antiikmütidele või muinasjuttudele, esindusnäideteks sobivad siia kenasti Vanemuise laval olnud Mati Undi „Phaethon, päikese poeg“ (1968) ning Paul-Eerik Rummo „Tuhkatriinumäng“ (1969).

Hilisemal ajal on lava tarbeks töödeldud eesti kirjandusklassika tüvitekste: Madis Kõivu „Tali“ (1996), Urmas Vadi „Nukitsamees 2“ (2013), eriti sageli on seda võtet kasutanud Urmas Lennuk: „Pauverve poiste igavene kevade“ (2018), „Nipernaaditalv“ (2022).

Kakssada aastat tagasi võitles ühena vähestest eesti rahva vaimupimeduse ja ebaususe, sealhulgas kirikliku ebaususe, fanatismi ja pietismi vastu Otto Wilhelm Masing, avaldades oma Marahva Näddala-Lehhes (1821–1823, 1825) ohtralt asjakohaseid kirjutisi. Muu hulgas pidi ta kultuurilise mahajäämusega maarahvale selgitama, et kõikvõimalikud „solapuhkujad, lausujad, sönnajad, targad ja arbolõjad“ üksnes petavad heauskseid; et inimesed ei upu veekogudes elavate näkkide süül; et ööseks põlema jäetud peerg ei pikenda elu, vaid võib tulekahju põhjustada; ja et pisuhänd pole tegelikult midagi muud kui meteoriidid.

Teadaolevalt nimetas vanarahvas pisuhändadeks vanast kolast valmistatud nõiduslikke olendeid, kes olevat ringi lennates oma peremeestele toitu, riideid, raha ja muud kokku varastanud. Seos meteoriitidega – täpsemalt küll meteoridega, rahvakeeli langevate tähtedega – on ilmselge, kui teame, et pisuhända usuti ringi lendavat tule- või sädemejoana. Tulejuga näeme taevas ka siis, kui meteorkeha Maa atmosfääri siseneb ning hõõrdumise tagajärjel kuumeneb ja süttib – pisuhända tulejutt on tegelikult meteorkeha põlemise jälg.

Esmapilgul ehk mõistatuslikuna tunduv sõna „pisuhänd“ osutab õigupoolest just tolele-samale põlemisjäljele. Murdelist päritolu eesosa „pisu“ tähendab piiska või (tule)sädet ning järeloosa „händ“ on arhailist münti läänemeresoome tüvi saba kohta. Niisiis polegi „pisuhänd“ tänapäevasemas keelde ümber panduna midagi muud kui „sädemesaba“ või ka „tulesaba“.

Priit Põhjala, „Sõnal sabast. Pisuhänd“, Õpetajate Leht, 6. nov 2020

Teatrijuht Kristiina Alliksaar

Draamajuht Tiit Palu

Muusikajuht Risto Joost

Balletijuht Mare Tommingas

Lavastusala Karis Hindriksoo-Pitsi, Heli Anni

Pealavameister Rello Lääts

Lavatehniline ala Madis Toimla, Martin Remmelgas, Sergei Ivanov, Mart Visnapuu, Aigar Kikkas, Reigo Harkmann, Andre Luik, Sten Gussakov, Markus Kõrkjas, Paap Nõmm

Dekoratsiooniala Marika Raudam, Innari Toome, Ain Austa, Andres Lindok, Katrin Pahk, Leenamari Pirn, Jane Aus, Terje Kiho, Armin Luik, Aleksander Karzubov, Indrek Ots, Mart Raja, Karmo Kiivit, Einar Pallas, Mait Sarap

Rekvisiidiala Liina Martoja, Angelika Aun, Mirka Porrassalmi, Kärt Paasik, Kaie Uustal, Annaleena Adamson

Grimmiala Kelly Treier, Madli Uibukant, Marian Seeme

Kostüümiala Liisi Ess, Ivika Jõesaar, Ruth Rehme-Rähni, Külli Kukk, Edith Ütt, Ljubov Guzun, Ivi Vels, Tia Nuka, Kaire Arujõe, Valentina Kalvik, Inkeri Orasmaa, Irina Medvedeva, Heli Kruuse, Luule Luht, Elli Nõps, Anneli Vassar, Olga Vilgats, Natalja Malinen, Juta Reben, Toomas Vihermäe, Ljudmila Nikolajeva

Riietusala Raina Varep, Eva Kõiv, Anu Kõiv, Kadri Kangur

Valgustusala Andres Sarv, Tõnu Eimra, Tõnis Järs, Kaspar Aus, Villu Adamson, Andrus Treier, Madis Fuchs, Tauri Kõtsi

Heli- ja videoala Andres Tirmaste, Vaiko Vreimann, Kalev Kääpa

Kavalehe koostanud Sven Karja, **kujundanud** Katrin Leement

Fotograaf Heikki Leis

Emakeelne kultuur on hindamatu väärtus.

30. detsembril 2006 asutasime Vanemuise Fondi,
et hoida ja toetada Eesti teatrikunsti.
Lubame hea seista fondi käekäigu eest

Olga Aasav, Kalev Kase, Mart Avarmaa, Tartu linn

Vanemuise Fond on loodud teatri töötajate erialase arengu ja koolituse toetuseks. Fondi on võimalik teha annetusi:

SA Tartu Kultuurkapital / Swedbank IBAN: EE092200221011379347, SWIFT: HABAEEX /

SEB Pank IBAN: EE251010102052050006, SWIFT: EEUHEEX

Märksõna: VANEMUISE FOND

Suur aitäh teile Vanemuise fondi poolt:

Olga Aasav, Andrus Ansip, Mart Avarmaa, Alar Kroodo,
Kalev Kase, Mati Kermas, Eero Timmermann,
Tartu linn, Vanemuise advendikontserdil annetajad

Teatri peatoetaja

Aasta toetaja

Koostööpartner

Suvekontserdi peatoetaja

Autopartner

Ametlik hotellipartner

KULTUURIMINISTEERIUM

Kanname elamusi

Kõige mõnusam aeg ootab

 TALLINK

MARTELL
COGNAC
FONDÉE EN 1715

TÄHELEPANU! TEGEMIST ON ALKOHOLIGA.
ALKOHOL VÕIB KAHJUSTADA TEIE TERVIST.

ELAMUSTEKS LOODUD

TOYOTA COROLLA CROSS

Teatrielamuste toetaja
amservauto.ee

AMSERV
TOYOTA ON MEIE HING

— —
GUSTAV
— —
CAFE

Hoolime päriselt. Iga päev.

Kui sõnu raske leida,
vii Gustavit!

GUSTAV.EE

vanemuine.ee